

Ιωάννης Μεταξάς: Η συνωμοσία από γερμανόφιλους για τη δολοφονία του - Πώς τους εντόπισε

Ποιοι ήταν οι πρωταγωνιστές της συνωμοσίας και ποια ήταν η τύχη τους;

Μιχάλης Στούκας

Ένα από τα πλέον πολυσυζητημένα πρόσωπα της νεότερης ελληνικής ιστορίας είναι ο Ιωάννης Μεταξάς. Και όσες φορές έχουμε γράψει άρθρα γι' αυτόν, η απήχησή τους είναι πολύ μεγάλη και τα σχόλια των αναγνωστών μας ιδιαίτερα ενδιαφέροντα.

Θα ασχοληθούμε σήμερα με την, σχετικά άγνωστη, προσπάθεια ανατροπής του Μεταξά από γερμανόφιλους συνεργάτες του που απέτυχε και την τύχη των συνωμοτών.

Ο Ιωάννης Μεταξάς

Ήταν φιλοναζιστής ο Ιωάννης Μεταξάς;

Ο Ιωάννης Μεταξάς ως απόφοιτος της Ακαδημίας Πολέμου του Βερολίνου ήταν σταθερά προσηλωμένος στη γερμανική στρατιωτική υπεροχή ως τα τέλη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Από τη δεκαετία του 1930 όμως, όπως και ο βασιλιάς Γεώργιος Β' κατάλαβε ότι για να επιβιώσει η Ελλάδα πρέπει να ταχθεί αναφανδόν στο πλευρό των Άγγλων.

Ο Μεταξάς δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί «γερμανόφιλος», δηλαδή υποστηρικτής των γερμανικών συμφερόντων, αλλά μάλλον γερμανολάτρης, δηλαδή θαυμαστής του γερμανικού τρόπου ζωής.

Αυτό συμπεραίνεται και από τη βιβλιοθήκη του και τα βιβλία που διάβαζε. Προτιμούσε τα γερμανικά, λόγω και των σπουδών του στη Γερμανία, παρά τα αγγλοσαξονικά ή τα γαλλικά. Ήταν επηρεασμένος από τη γερμανική κουλτούρα η οποία αποτελούσε προϊόν λογοτεχνικού και φιλοσοφικού φιλελληνισμού βασισμένου στη μελέτη της κλασικής Ελλάδας.

Ωστόσο, ήταν αντίθετος με τη ναζιστική νοοτροπία και, όπως αναφέρει ο Πάτρικ Μέιτλαντ, ανταποκριτής των «Times» στα Βαλκάνια, που είχε συνομιλίες στην Αθήνα με τον βασιλιά Γεώργιο Β' και τον Μεταξά: «...ο Μεταξάς εξεφώνησεν ένα πραγματικό κατηγορητήριο για τις διαστροφές της ναζιστικής νοοτροπίας... την έβρισκε(ενν. τη νοοτροπία) καταφανώς αντίθετη με τη Γερμανία, την οποία είχε γνωρίσει».

Ο Μεταξάς δεν ήταν πλέον υπέρμαχος της Γερμανίας, όπως στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά ένθερμος υποστηρικτής της σύμπραξης με την Αγγλία, κάτι το οποίο είχε δηλώσει πριν και μετά την επιβολή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου. Στο Υπουργικό Συμβούλιο της 16ης Αυγούστου 1940, ο Μεταξάς δήλωσε: «Έχω σπουδάσει στη Γερμανία, πίστευα στις στρατιωτικές τους μεθόδους και ως λαό τον συμπαθούσα.

Αλλά μετά το 1915 έχω απέναντί των το αίσθημα που έχει κάθε άνθρωπος απέναντι ενός φίλου που δεν κράτησε τον λόγο του και τις υποσχέσεις του, που τον γέλασε. Και από τότε τους μισώ». Και σε συζήτηση για το Βαλκανικό Σύμφωνο το 1934, ο Μεταξάς είχε πει: «Εν ουδεμία περιπτώσει η Ελλάς δύναται να ευρεθεί εις στρατόπεδον αντίθετον εκείνον εις το οποίον θα ευρίσκετο η Αγγλία. Δυνάμεθα τούτο να το θεωρήσωμεν ως δόγμα. Εγώ τουλάχιστον το ασπάζομαι».

Οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας - Γερμανίας μετά την 4η Αυγούστου 1936

Μεταξάς και Γκέμπελς στην Καστέλλα το 1936

Τον Σεπτέμβριο του 1936 ο διαβόητος Υπουργός Προπαγάνδας της Γερμανίας Γκέμπελς έκανε επίσκεψη στην Ελλάδα, στη διάρκεια της οποίας συναντήθηκε με τον Ιωάννη Μεταξά και επιφανή στελέχη του καθεστώτος, όπως τον Κωνσταντίνο Κοτζιά. Ο Γκέμπελς επιζητούσε στενότερη συνεργασία με την Ελλάδα, ενώ δημόσια έκανε δηλώσεις θαυμασμού για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Μετέφερε επίσης την άποψη του Χίτλερ ότι στις φλέβες των σύγχρονων Ελλήνων κυλά τευτονικό αίμα, άρα υπάρχει συγγένεια μεταξύ των δύο λαών. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1936 στο Βερολίνο καθιερώθηκε για πρώτη φορά η αφή της ολυμπιακής φλόγας στην αρχαία Ολυμπία.

Ο Κωνσταντίνος Κοτζιάς

Ο Κωνσταντίνος Κονδύλης

Πρώτος λαμπαδηδρόμος ήταν ο καταγόμενος από τις Δάφνες Αιγίου Κωνσταντίνος Κονδύλης, ένας πολύ ωραίος και καλογυμνασμένος νεαρός. Διατήρησε τη γοητεία του και με το πέρασμα του χρόνου. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του όμως δεν φωτογραφιζόταν ούτε με συγγενείς του καθώς δεν ήθελε να συμβιβαστεί με τα γηρατεία. Δεν παντρεύτηκε και πέθανε μόνος του. Ο θάνατός του έγινε αντιληπτός από τους γείτονες λίγες μέρες αργότερα... Μετά τη μικρή, ενδιαφέρουσα θεωρούμε όμως παρένθεση συνεχίζουμε με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1936, όπου τα σχετικά προπαγανδιστικά γυρίσματα έκανε η Leni Riefenstahl (1902-2003), που έγινε γνωστή ακριβώς για τη ναζιστική προπαγάνδα που ήταν η ειδικότητά της (σχετικό άρθρο γι' αυτήν υπάρχει στο protothema.gr στις 30/10/2024).

Η Leni Riefenstahl το 1935

Μεταξύ 1936-1939 αυξήθηκαν κατακόρυφα οι ελληνικές εξαγωγές στη Γερμανία με τη μέθοδο του κλίρινγκ, ιδιαίτερα στα καπνά, έτσι ώστε τα τέλη του 1938 η Γερμανία να είναι ο πρώτος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας, εκτοπίζοντας τη Μ. Βρετανία. Οι προσπάθειες όμως των Γερμανών να εντάξουν την Ελλάδα στη σφαίρα επιρροής του Άξονα απέτυχαν, κυρίως λόγω του βασιλιά Γεωργίου Β', ο οποίος κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αγγλία είχε μεταβληθεί σε φανατικό οπαδό του μεγαλείου της. Είναι χαρακτηριστικό, ότι είχε βαθιά απέχθεια τόσο για τη ναζιστική Γερμανία, όσο και για τον Αδόλφο Χίτλερ. Δεν τηρούσε μάλιστα ούτε τα διπλωματικά προσχήματα. Δεν συνάντησε τον Γκέμπελς όταν ήρθε στην Ελλάδα, ούτε και τον Χίτλερ, παρά τις προτροπές του Μεταξά, όταν πέρασε από τη Γερμανία σε ένα ταξίδι του στο εξωτερικό.

Ο Μεταξάς, όπως αναφέραμε, πίσω από την φαινομενική ουδετερότητα και τη συμπάθεια προς τον Άξονα ήταν σταθερά προσανατολισμένος προς τη Μ. Βρετανία. Η ελληνική αυτή στάση δεν περνούσε απαρατήρητη από Γερμανούς και Ιταλούς, οι οποίοι κινούμενοι παρασκηνακά προσπαθούσαν να βρουν τρόπους αποσταθεροποίησης το καθεστώτος Μεταξά που αποτελούσε πονοκέφαλο για τις δυνάμεις του Άξονα.

Οι γερμανόφιλοι και η συνωμοσία για την ανατροπή Μεταξά

Σε αυτό το πλαίσιο δρούσαν κάποιες πολιτικές προσωπικότητες που είχαν ξεκάθαρο προσανατολισμό υπέρ των Γερμανών και στόχευαν στην ανατροπή του καθεστώτος Μεταξά, ώστε η χώρα να στραφεί προς τον Άξονα. Βασικά στελέχη τους ήταν παλαιοί γερμανόφιλοι από την εποχή του Α' ΠΠ και του Εθνικού Διχασμού, υποστηρικτές του Μεταξά από τότε.

Ισχυρότερος όλων, ο απόστρατος Συνταγματάρχης Θεόδωρος Σκυλακάκης, στενός συνεργάτης και φίλος του Μεταξά από την εποχή του κινήματος Γαργαλίδη - Λεοναρδόπουλου (1923) και φανατικός αντιβενιζελικός. Υπήρξε στέλεχος των «Ελευθεροφρόνων» (του κόμματος που είχε ιδρύσει ο Ι. Μεταξάς πριν την 4η Αυγούστου) και Υπουργός του αυγουστιανού καθεστώτος. Αποπέμφθηκε όμως τον Δεκέμβριο του 1936 ως μέλος συνωμοσίας κατά του καθεστώτος. Από τότε ήταν σε στενή επαφή με τη γερμανική πρεσβεία, αλλά και υπό συνεχή παρακολούθηση της ελληνικής μυστικής Αστυνομίας. Άλλο κορυφαίο στέλεχος των συνωμοτών ήταν ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης, φανατικός γερμανόφιλος και υπαρχηγός των «Ελευθεροφρόνων» ως το 1935. Υπέρ της Γερμανίας κινούνταν επίσης παλαιοί αντιβενιζελικοί πολιτευτές, όπως ο Πέτρος Ράλλης, ο Περικλής Ράλλης και ο Σωτήριος Γκοτζαμάνης που διορίστηκε από τους Γερμανούς Υπουργός Οικονομικών στη διάρκεια της Κατοχής.

Ο Σωτήριος Γκοτζαμάνης

Ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης

Μημένοι στη συνωμοσία ήταν όμως και εν ενεργεία αξιωματικοί, με κορυφαίο τον Υποστράτηγο Κωνσταντίνο Πλατή, ο οποίος θεωρούσε μεγάλο λάθος της Ελλάδας την εναντίωσή της στον Άξονα, για λόγους στρατιωτικών ισορροπιών. Η συνωμοσία εντάθηκε μετά την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και χρηματοδοτήθηκε από τη Γερμανία μέσω του Ελληνοκροάτη επιχειρηματία και φίλου του Χίτλερ Έγκον Κοντουμάς, που βρισκόταν στην Αθήνα. Η συνωμοσία ήταν γνωστή στον Γενικό Διοικητή Θράκης Περικλή Κάβδα, αλλά κυρίως, στον Κωνσταντίνο Κοτζιά,

τον στενότερο συνεργάτη του Μεταξά, ο οποίος φαίνεται ότι δελεάστηκε από την προοπτική να διαδεχθεί τον Μεταξά και να οδηγήσει την Ελλάδα στο πλευρό του Άξονα στον Β' Π.Π.

Ο Κωνσταντίνος Μανιαδάκης

Κωνσταντίνος Μανιαδάκης: ο αθηνής διώκτης του Κ.Κ.Ε. και «άγρυπνος φρουρός» του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου

Ατυχώς για τους συνωμότες, όλες οι κινήσεις και οι συζητήσεις τους μεταφέρονταν άμεσα στον Κωνσταντίνο Μανιαδάκη (1893-1972). Άγρυπνος φρουρός του καθεστώτος, ο Μανιαδάκης ήταν Υφυπουργός Δημοσίας Ασφαλείας. Ανθυπολοχαγός Μηχανικού, πήρε ενεργό μέρος στο κίνημα Γαργαλιδή-Λεοναρδόπουλου και έσωσε τη ζωή του Μεταξά και των συνεργατών του φυγαδεύοντάς τους με ειδική αμαξοστοιχία στην Πάτρα. Φανατικός αντιβενιζελικός και αντικομμουνιστής, γερμανόφιλος αρχικά, μεταστράφηκε όταν ήρθε σε επαφή με Άγγλους ιθύνοντες, λίγο μετά την υπουργοποίησή του. Να σημειώσουμε ότι ο Μανιαδάκης μετά την παραίτησή του από τον Στρατό (1929) ασχολήθηκε με επιτυχία με την ανέγερση οικοδομών.

«Άνθρωπος της πιάτσας», με συνομιλητές από όλες τις κοινωνικές τάξεις και τα ιδεολογικά ρεύματα, ο Μανιαδάκης μαζί με τον συνεργάτη του Σπύρο Παξινό, καταδίωξαν αμείλικτα τους κομμουνιστές εφαρμόζοντας κυρίως το «βασανιστήριο του ρετινόλαδου». Πέτυχαν επίσης κάτι πραγματικά απίστευτο. Δημιούργησαν στα τέλη του 1939 την Προσωρινή Διοίκηση του ΚΚΕ με πλαστή καθοδήγηση, εκδίδοντας

ακόμα και πλαστό «Ριζοσπάστη». Ακόμα και κορυφαία στελέχη του ΚΚΕ, όπως ο Νίκος Ζαχαριάδης παραπλανήθηκαν τότε, θεωρώντας «γνήσια» την Προσωρινή Διοίκηση του ΚΚΕ. Ο Μανιαδάκης ανέπτυξε ένα αποτελεσματικό δίκτυο πληροφοριοδοτών στην Αθήνα, που γνώριζε τα πάντα για τους γερμανόφιλους. Όλες οι κινήσεις τους, ιδιαίτερα οι επισκέψεις τους στη γερμανική πρεσβεία, καταγράφονταν. Ο Μεταξάς ήταν ενήμερος, αλλά δεν αναλάμβανε δράση εναντίον τους, καθώς δεν φαινόταν ότι η κίνησή τους είχε δυναμική και παράλληλα, δεν ήθελε να δυσαρεστήσει τη Γερμανία σε μια πολύ κρίσιμη στιγμή. Σε πολλές σελίδες του ημερολογίου του πάντως, ο Μεταξάς φαίνεται ότι υπολογίζει σοβαρά τους γερμανόφιλους και του δημιουργεί ανασφάλεια η δραστηριότητά τους....

Η εκδήλωση της συνωμοσίας και η άμεση καταστολή της

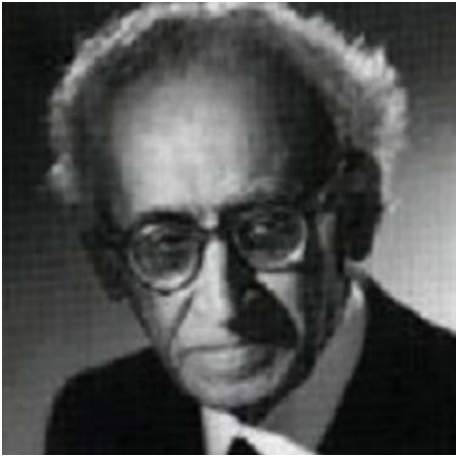
Μεταξάς και Παπάγος

Η συνωμοσία των γερμανόφιλων εκδηλώθηκε στις 3 Ιουνίου 1940. Τότε, ο Υπαρχηγός ΓΕΣ, Υποστράτηγος Πλατής, ο οποίος υπήρξε Υφυπουργός Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Δεμερτζή, ζήτησε επίσημα την αντικατάσταση του Αλέξανδρου Παπάγου στην ηγεσία του Στρατού, καθώς δήθεν είχε ενημερωθεί από διπλωματικούς κύκλους ότι δεν ήταν αρεστός στη Γερμανία. Ο Παπάγος ενημέρωσε σχετικά τον Μεταξά προσθέτοντας ότι θα ήταν μάλλον απίθανο η Γερμανία να εκφράσει τέτοιου είδους απόψεις, χωρίς να χρησιμοποιήσει την επίσημη διπλωματική οδό. Αυτή ήταν και η αφορμή που αναζητούσε ο Μεταξάς για να «ξεκαθαρίσει» την κατάσταση με τους γερμανόφιλους οριστικά και αμετάκλητα. Με μια σκληρή κίνηση μέσω των μηχανισμών

του Μανιαδάκη εξόντωσε σε λίγες ώρες όλους τους γερμανόφιλους. Ο Πλατής τέθηκε σε διαθεσιμότητα, υποβλήθηκε σε συνεχείς ανακρίσεις και εκτοπίστηκε, ενώ την ίδια τύχη είχαν και οι υπόλοιποι συνωμότες. Συνελήφθησαν μέσα σε μια μέρα και εκτοπίστηκαν.

Ο Κοντουμάς εξαναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ελλάδα για να μην δημιουργηθεί διπλωματικό επεισόδιο με τη Γερμανία. Ο Μεταξάς έκλεισε τα γραφεία γερμανόφωνης εφημερίδας στην Αθήνα όπου γίνονταν οι συζητήσεις για τη συνωμοσία. Επρόκειτο για εφημερίδα με μηδενικό αναγνωστικό κοινό. Βασικό ρόλο διαδραμάτιζε ο Χρήστος Νικολόπουλος, γενικός διευθυντής της Deutsche Lufthansa στην Ελλάδα. Η γερμανοκίνητη απόπειρα ανατροπής του Μεταξά τελούσε υπό την αιγίδα του Γερμανού πρεσβευτή στην

Αθήνα, πρίγκιπα Victor zu Erbach- Schonberg, ήταν όμως εν γνώσει Αμερικανών και Βρετανών (Πηγή: Ιωάννης Νασούλας, «Ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά», ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ», 2024). Εκτοπίστηκαν ακόμα μέλη της νεολαίας της ΕΟΝ. Σύμφωνα με τον Αμερικανό πρέσβη Λίνκολν Μακ Βι, μνημένοι στη συνωμοσία ήταν επίσης ο Στέφανος Στεφανόπουλος, όπως και ο απόστρατος Συνταγματάρχης Δημήτριος Πολύζος, που ανέλαβε Υπουργός Επισιτισμού κατά την Κατοχή και ο ηγέτης της Οργάνωσης Ελλήνων Εθνικιστών, Αλέξανδρος Γιάνναρος.

Ο Φώτος Γιοφύλλης

Ο Κοτζιάς παρουσιάστηκε στον Μεταξά και έκανε δηλώσεις απόλυτης αφοσίωσης στον ίδιο, τις οποίες ο Μεταξάς τις δέχτηκε με πικρία. Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν επίσης ο Διευθυντής του Πυροσβεστικού Σώματος Παύλος Καραμπατέας και οι Γκοτζαμάνης, Τουρκοβασίλης, Πέτρος και Περικλής Ράλλης και Πέτρος Μαυρομιχάλης. Συνελήφθη επίσης και ανακρίθηκε από τον Μανιαδάκη ο εθνικιστής λογοτέχνης και ζωγράφος Φώτος Γιοφύλλης.

Η κοινή γνώμη της εποχής δεν ενημερώθηκε ποτέ για τη συνωμοσία, γιατί κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε σίγουρα περίπλοκες καταστάσεις στο εξωτερικό. Πάντως, στο διάγγελμά του στις 4 Αυγούστου 1940, ο Μεταξάς έκανε μια νύξη για «παραπατήματα μερικών επιπόλαιων και ανόητων ανθρώπων», που προσπαθούσαν να αναδειχτούν

προσφέροντας «τας αηδείς αυτών υπηρεσίας» σε ξένους, εξαναγκάζοντάς τον (ενν. τον Μεταξά) να τους καταστήσει «αβλαβείς» δια των πλέον επικίνδυνων αστυνομικών μέτρων.

Τι απένιναν οι γερμανόφιλοι:

Οι γερμανόφιλοι, εκτός από τον Κοτζιά και κάποιους άλλους κρατικούς αξιωματούχους, παρέμειναν εξόριστοι μέχρι την κατάληψη της Ελλάδας από τους Γερμανούς, οπότε και επέστρεψαν στην Αθήνα. Μετά τον θάνατο του Μεταξά, επί πρωθυπουργίας Αλέξανδρου Κορυζή, ο Πλατής επανήλθε στο στράτευμα με τη σύμφωνη γνώμη του Παπάγου. Κάποιοι γερμανόφιλοι υπουργοποιήθηκαν σε κατοχικές κυβερνήσεις (Κοτζαμάνης, Πολύζος) είτε έλαβαν αξιώματα στην κατοχική κρατική μηχανή (Τουρκοβασίλης). Η «γερμανοφιλία» δεν ήταν ποτέ πλειοψηφική στην ελληνική κοινωνία. Ακόμα και την περίοδο του Εθνικού Διχασμού, η Γερμανία δεν απέκτησε μεγάλες συμπάθειες ανάμεσα στους Έλληνες, παρά τη σκληρή και αντιδημοφιλή πολιτική της Αντάντ απέναντι στην Ελλάδα, την περίοδο 1916-1917. Οι γερμανόφιλοι στα χρόνια του Μεταξά ήταν πολύ λίγοι και με ελάχιστες προσβάσεις στην κρατική μηχανή. Έτσι, οι προσπάθειές τους για ανατροπή του Μεταξά είχαν ελάχιστες πιθανότητες, καθώς η 4η Αυγούστου έλεγχε απόλυτα το κράτος και τις υπηρεσίες.

Τι γράφει ο Μεταξάς στο «Ημερολόγιό» του για τους γερμανόφιλους:

Από το ημερολόγιο Μεταξά:

5 Ιουλίου 1940: προς το παρόν ησυχία. Υποψίαί διά μερικούς αξιωματούχους-έναν Υπουργόν, ένα Ναύαρχον και ασφαλώς ένα Στρατηγόν και ίσως και άλλους-θέλοντας να εκμεταλλευθούν ιδιοτελώς την όψιμον γερμανοφιλιάν των. Αλλά πίσω έχει το αχλάδι την ουρά.

9 Ιουλίου 1940: [...] Ζήτημα Πλατή. Χθες είχα λάβει αποφάσεις βαρειές για τους Στρατηγούς. Σήμερα τις διώρθωσα.

12 Ιουλίου 1940: [...] Συνέχεια επεισοδίου Πλατή. Ζήτημα Παπάγου- Κορόζη.

13 Ιουλίου 1940: [...] Εξηγήσεις Κοτζιά, δηλώσεις αφοσίωσης. Αλλά... το γεγονός μένει.

9 Αυγ. 1940: Συνηθισμένη κατάσταση. Μαυρομιχάλης από καιρού διαδίδει δήθεν σχέσεις του με Βασιλέα. Προ δύο μηνών επλησίασε τους Γερμανούς. Τι παλιάνθρωπος!

10 Αυγ. 1940: [...] Λέγω εις Βασιλέα τα του Μαυρομιχάλη.

29 Αυγ. 1940: [...] Περί Τουρκοβασίλη: διέταξα την σύλληψιν και εξορίαν του.

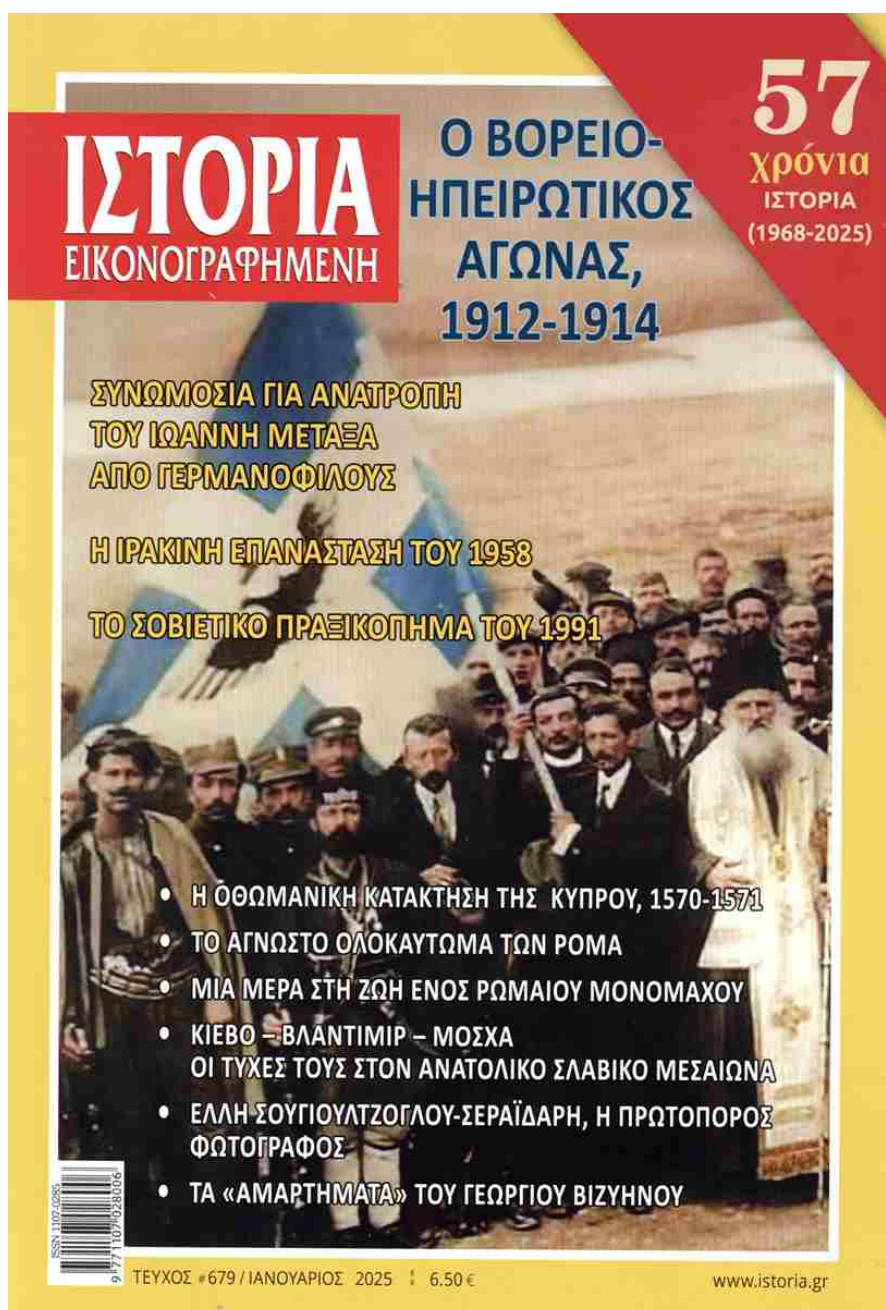
5 Σεπτ. 1940: [...] Ζήτημα Πλατή με κάνει έξω φρενών.

16 Σεπτ. 1940: [...] Με εξενείωσε Βερνάρδος που ήρθε με τον γερμανόπληκτον ντεφετισμόν και τον έδιωξα. Έπειτα τηλεγράφημα Μητσοτάκη ανοησία. Έπειτα τα Σπύρου Μπότσαρη αδιαντροπιά.

18 Νοεμ. 1940: [...] Συνωμοσία Μαυρομιχάλη- Στεφανόπουλου- Περ. Ράλλη- Πέτρου Ράλλη. Καταγγέλλεται από Τσουδερόν. Νομίζω ότι εις αυτό το ζήτημα έσπευσα.

Σημ. 1: Δεν γνωρίζουμε αν το «Μητσοτάκης» αναφερόταν στον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη ή σε κάποιον άλλο.

Σημ. 2: ντεφετισμός: ηττοπάθεια, απαισιοδοξία

Πηγές: Ιωάννης Β. Δασκαρόλης,
«ΜΙΑ ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΓΙΑ ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ ΑΠΟ ΓΕΡΜΑΝΟΦΙΛΟΥΣ»,
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ», τ. 679, Ιανουάριος 2025.

<https://www.protothema.gr/stories/article/1587440/ioannis-metaxas-i-sunomosia-apo-germanofilous-gia-ti-dolofonia-tou-pos-tous-edopise/>